

AZ EMBER VILÁGKÖZPONTISÁGA A TEOLÓGIA MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

A kérdéssel való foglalkozást a hittudomány részéről korunk természettudományos világképének sajátos alakulása teszi időszerűvé. A jelenkor egyik legnagyobb szellemi feladata a modern természettudományok egységes világképben való összegezése. A szintézisnek e munkája már megindult, és bár még igen homályosak az egyes rajzolatok, mégis biztosnak látszik, hogy az új világképben a központi helyet az ember foglalja el.

Az emberközépponti vagy „antropocentrikus” világszemlélet új alapjait kétségtelenül a modern fizikának és a modern biológiának köszönhetjük. E két legegységesebb természettudományi ág felfedezései nagy átalakító hatással voltak a többi természettudományra, és ma még fel nem becsülhető módon befolyásolják a szellemtudományokat és főleg a világnézeti eligazítást kereső bölcséleti, szociológiai és történelmi tudományokat. Az alkalmazott természettudományok eszmei kihatásukban az emberi egésznek különösen két vonására terelték a figyelmet: ezek a szociálé és az ember világközpontisága. Mindkettő az emberiség szellemi kincstárában eddig is létezett, de mint világszemléletet alakító tényezők csak korunkban kezdenek az összemberiség tudatos birtokává válni. A szociálé, az ember közösség és egymásrautaltság valósága az ember természetében rejlő ősadottság, nyugodtan mondhatjuk, természeti szükség-szerűség, amelynek jelenlétét elméletileg már a görög bölcsélet is ki-elemezte, a kereszténység pedig főparancsolatában — „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” — erkölcsileg meg is alapozta, mégis napjainkig kellett várni, míg egy teljesebb szociális szintézis megvalósítására a külső lehetőségek is megszülettek. Ezek a külső lehetőségek ma az alkalmazott természettudományokban, egyszóval a technikában a rendelkezésünkre állnak. Az evangéliumok szociális tanítása erkölcsileg örökérvényű, de ez az erkölcsi program ma kétszeresen sürgető feladattá válik a keresztény ember előtt is, amikor a megváltozott külső körülmények a szociálé szellemi tartalmát eddigi lehetőségeit messze túlhaladóan gyakorlati megvalósítás felé segítik.

A technika kétségtelenül megváltoztatta a körülöttünk levő világot mikrokozmosz és makrokozmosz vonatkozásaiban: a modern fizika feltárta parányi összetettségében az anyagot, és ezzel új megvilágítást kapott az anyag nagyméretű szerkezete. Belehátráltunk az anyag titkos mélységeibe; páratlan felfedezéseink révén a világ valóságjellegében más és több lett. Éppen ez a valóságmagnövekedés nyújt ma új lehetőségeket az emberi egymáshozrendeltség és egymásértlevés szélesebb méretű megvalósítására. A szociálé mint világot mozgó és alakító tényező a gyakorlati megvalósulás stádiumába lépett. A közlekedés és a hírszolgálat fejlődése megteremtette az ún. „nyitott világot” vagy „egyetlen világot”, nincsenek már áthatolhatatlan földrajzi, faji és nemzetiségi határok az emberiség nagy egészében; a gépesítés, az iparosítás és újabb energiaforrások bevetése eddigi gazdasági és társadalmi struktúrákban olyan mélyreható átalakulásokat idézett elő, hogy a szociálé és a kollektívum követelményei alakulásokban is mint természeti szükségesszerűségek léphetnek fel.

Korunk átmeneti és forradalmi jellegének végső gyökere a technikától

átalakított külső világ. Ez a világ egyensúlyteremtésre vár és így új szellemi és lelki honfoglalásra kényszeríti az embert. Tanulmányunkat azonban nem a közösségi problémának — bár belső összefüggés áll fenn —, hanem a mai ember tudatában kialakuló másik vonásnak vagy valóság-szemléleti elemnek, az ember világgéközpontiságának szenteljük. Fenti fejtegetéseinknek a továbbiak szempontjából megvolt az értelmük, mert azt bizonyítják, hogy gondolatoknak a legtöbb esetben „környezetváltozásokra” van szükségük, hogy az általuk hordozott eszmei tartalom gyümölcsözően, azaz haladó értelemben alakítólag is hasson az emberre, a civilizációra és a kultúrára.

Az ember világgéközpontiságának a tudatát a megsejtésből vagy az elméleti elvonatkoztatottságból eleven valósággá és világszemléletünkbe alakítólag belenyúló köztudattá a mesterséges holdak tették. Ezek a világűrben száguldó szerkezetek azt bizonyítják, hogy az emberiség eredményesen fogott bele a világűr meghódításának az előkészületeibe, sőt a legújabb szovjet világűrrakéta alapján bátran állíthatjuk, hogy a hallatlan vállalkozásra a tudomány összes fizikai feltételeket elméletileg és gyakorlatilag már meg is teremtette. Ezzel egy csapásra köztudattá válik, hogy az ember világhelyzetének új pólusa, új súlypontja van, és ez a „kozmoszfelettség”, amelynek tudatában a bolygórendszer birtokbavétele már nem csak lehetőség, hanem egyúttal mint kötelesség és feladat jelenik meg. Akihez ma újság vagy rádióhír eljut — és ez ma szinte az egész emberiség —, az a mesterséges holdak és világűrrakéták tényében elemi erővel éli át az ember világgéközpontiságának elvitathatatlan valóságát, és egyúttal érzi, hogy ennek szellemi és erkölcsi kihatásai sem maradhatnak el.

A kibontakozó „emberközépponti” világszemléletnek két kihatását már most érezzük. Az egyik az embernek általánosabb és mélyebb értékelése, a másik pedig az ember történelmi felelősségének és általában a felelősségnek mint ilyennek új tartalmasodása. A múlt század mechanisztikus világgképében egyikről sem lehetett szó. Ezt az egyoldalú, merev világgképet a modern fizika és a modern biológia robbantották szét, tehát valóban a természettudományos fejlődésnek köszönhetjük emberképünk újra értékjelző szempontjait. A mechanisztikus világgképben az ember mint „gépmember” jelent meg. A természettudomány csak mechanikáról tudott, más szóval anyagról, és anyagi részecskék vonzó-taszító törvényeiről. Ebben a felfogásban a fizikai történet nem volt más, mint az anyagi pontnak térben és időben való mozgása, de a kémiai, a biológiai és a lélektani jelenséget is csak erre a sémára egyszerűsítették le, tehát ezek sem lehetek egyebek, mint az atomok hely- és mozgásváltozásának a következményei. Ebben a mechanikai szemléletben minden valóság, ásványok, növények, állatok és az ember is különböző funkciókat teljesítő gépekké váltak. Ilyen szemlélet az embert az ember nagy tengerében nivelált egyenlőségben hagyta, a világmindenség csupán mint lefolyásában meghatározott, determinált egész volt érdekes, „a nagy merev gépezet”, amelynek egyik kerekét embernek hívták. A századvégre oly jellemző társadalmi, gazdasági, sőt szellemi megmerevedés a mechanikai világgépnek szinte szükségszerű velejárói voltak; a tőkének kapitalisztikus moloch-jellege, amely a fennálló társadalmi tagoltság determinisztikus fenntartásában nyilatkozott meg, szintén ebből a szemléletből táplálkozott.

A gépmember felszabadítása érdekében az első vészkiáltások a szociológiai tudományokban hangzottak el, de a korszellem igénye páratlan gyorsasággal magukban a természettudományokban is jelentkezett. A század eleje óta az ember minden oldalról a tudományos érdeklődés középpont-

jába került, és ezzel a természettudományoknak csaknem minden ágában bekövetkezett az azóta sokat emlegetett „antropológiai fordulat”. E fordulat legjellemzőbb vonása, hogy az empirikus tárgyilagosságra való törekvés mellett az emberi szempont, az emberi jelleg és az emberi érték lettek a tudományosság eligazító indítékai. A természettudományokat ma már nem tekintjük öncéllal rendelkező emberi erőfeszítéseknek, mert rájöttünk arra, hogy csak ugyanaz lehet céljuk és rendeltetésük, mint az általános emberi megismerésnek: minél többet tudni saját magunkról és emberi mivoltunknak a körülöttünk levő valósághoz való viszonyairól. Szinte felfedezésnek minősül az a ráébredés, hogy az elszigetelt tudás, amelyre a szaktudós egy leszűkített tudásterületen belül törekszik, csak akkor bír értékkel, ha összefüggésben marad az általános emberi megismeréssel, gondolkodással és cselekvéssel. Egyszóval: egyre jobban tudatosul bennünk a nagy emberi szintézis, az emberi összértékelés szükségessége. Az embernek ez a kiemelése valóban fordulat a mult század egyoldalú gépezetszemléletével szemben, de ugyanakkor óriási fejlődést jelent az újkor humanista emberideáljával szemben is, amely csupán az egyén, az individuum szabadcselekvési keretét akarta biztosítani sokszor a „kiélésig” és megfélekedett arról, hogy az ember több mint egyén, hiszen az ember minden történelmi korszakában és minden egyes emberi lényben egyúttal az egész emberiség.

Az ember felé való fordulás aztán új programként jelentkezett a szel-lemtudományokban is. A szociológia mellett századunk bölceleti áramlatai már nem az elvonatkoztatott különállásban lebegő, emberi lényeket, hanem a konkrét, egzisztenciális helyzetben élő embert veszik szemügyre. A legsajátosabb változás ezen a vonalon tudományos történelemszemléletünkben következett be. Erre indítást ismét egy hosszú természettudományos kutatás végső összegezése adott, és ez a fejlődéstudományok eredményeinek a szintézise. A világnak története van, az élettelen anyagnak éppen úgy, mint az élők világának. Ez a történet nem csupán alakulások láncolata, hanem kimondottan fejlődéstörténet. Az elemek, az ásványok, a kőzetek, a növények, az állatok és az ember is az idő mélységeibe nyúló történettel rendelkeznek. Az ember még meg sem jelent a földön, mikor az őt körülvevő világ minden sajátosságával már néhány évmillióval korábban mai alakjában készen állott. Az ember teljesen kész világra talált rá. Ma nem egy tudósna az a nézete, hogy maga a természet fizikai és biológiai értelemben már lezárt és megérett történeti egész, és a biológiai fejlődéslehetőséget felváltotta az ember szellemi fejlődéspotenciálja. És itt domborodik ki az ember egyedülvalósága: a természetnek története van; minden, ami van, keletkezett, változott és átalakult, az ember viszont amióta a földön van, ember, ő is keletkezett, változott és alakult ugyan, de nem emberi lényegében, hanem az egyedülálló emberi mivoltnak mindig tökéletesebb kibontakozásában. Ezért az embernél nem szoktunk történetről, hanem történelemről beszélni.

A történelem fogalma feltételezi a szabad cselekvés fogalmát. Ami az embert minden más természeti valótól elkülöníti és kiemeli, az nem a saját biológiai értelemben vett történeti alakulása, hanem az a tény, hogy történelme van, vagyis történelmet csinál. A történelem gyökere a szabadság birtokában levő szellem, a lényegösszefüggéseket megismerő értelem és a megvalósításokra törekvő akarat. Ezzel a két csodálatos erővel az ember önmagát mint tudatos valóságot fogja fel és ezzel a tudattal alakítja, rendezi és valósággal újjáteremti a körülötte levő világot. Történelmet teremtő önismeretében az ember képes állandóan alakítólag hatni a külső világra, és ezért egyedül az ember foghatja fel a világminden-

ség alakulását olyan történetnek, amely az emberben végponthoz jutott el, és ezentúl benne történelemmé válik. A kozmikus történés valóban az emberben találta meg a befejező koronát.

Ez az emberközépponti történelemszemlélet, amely az embert az egész világmindenséggel nézi egybe, a történelem alanyát, lényegét és értelmét a szabad, de éppen ezért felelős ember cselekvéseinek az összegezésében határozza meg. Az ember minden új helyzetében felelősséggel tartozik a jövőért, de a múltért is, és így a történelem egysége, ami semmi egyéb, mint a civilizáció és a kultúra egysége, nem az események oksági egymásbaláncoltságából adódik, hanem abból a felelősségből, amivel az ember mindennek tartozik, ami vele együtt és általa adva van.

Az ember világgépponti helyzetének ma annyi oldalról történő új és teljesebb felismerése szükségszerűen magával fogja hozni az emberi felelősségtudat erkölcsi mélyülését, mert az ember hatalma a világmindenség felett csak akkor lesz teremtő hatalom, ha a felelősség erkölcsi törvényeihez köti magát. Csak megtisztult igazságokkal és az erkölcsi jóra való elszántabb törekvéssel indulhat el az emberiség az előtte megnyíló kozmikus távolságokba. A földi hosszú hódító út után az újabb hosszú út előtt önmagunkba kell szállnunk.

*

Célkitűzésünknek megfelelően szeretnők eddigi eszméléseinket a hit-tudomány felől is megvilágítani. Nincsen illetékesebb, mint a keresztény teológia legnagyobb rendszerzője, Szent Tamás, akit ebben a kérdésben megkérdezhetnénk.

Szent Tamás bölcséleti és teológiai embertana csaknem minden lényeges elemével ma is érvényben van a katolikus tanításban. Ennek kézenfekvő magyarázata az, hogy a nagy egyházdoktor az örök embernek Istenhez, sajátmagához, a másik emberhez és a természethez való vonatkozásait vizsgálta. Szent Tamásnak az emberről szóló tanítása áttörte a középkori fizikai világkép kereteit, és a modern természettudományok eredményei nélkül éppen mint teológus sejtette meg az ember világgéppontiségének tényét, mint ahogyan majdnem ezer évvel előtte Szent Ágoston is a teológiai gondolkodás mélyrelátásával a legcekélyebb természet-tudományos eligazítás nélkül megérezte a fejlődés gondolatát.

Szent Tamás teológus, igazságainak forrása az isteni kinyilatkoztatás, vagyis a Szentírás és a Szentagyomány. Az ember világgéppontiségára így elsősorban a szent könyvekben lefektetett isteni tanításból következik, igazságait aztán a természetes ész okfejtéseivel is megvilágítja és megerősíti.

Az isteni kinyilatkoztatás középpontjában Krisztus áll, és ez a tény két igen alapvető igazságot foglal magában: a Második Isteni Személy emberré levését, és az egész emberiségnek Krisztus művében történt megváltását. Az embernek — de ezzel egyúttal földünknek is — minden más teremtmény felett az isteni megtestesülés egyedülálló felsőbbiséget ad. Isten a teremtményi középponttal, a testből és szellemből álló emberrel lépett személyi egységbe, hogy ezáltal az embert és vele az egész világot a bűn rabságából visszavezesse az Isten világába. Krisztus mint Megváltó nemcsak az eredeti kegyelmi rendet állította vissza, amely szerint az egész emberiség Isten közvetlen birtoklására rendeltetett, hanem egyúttal mint Istenember bizonyos tekintetben ember-középponti új kegyelmi rendet alapított. A kinyilatkoztatásban nem találunk semmit arra vonatkozólag, vajon más égitesteken van-e élet. Egyelőre a természettudományok alapján sem következtethetünk biztosan erre. A teológiai okfejtés nem tartja

lehetetlennek, hogy máshol is élőlények létezhetnek, de igazságaival eddig nem találja világosan összeegyeztethetőnek, hogy ezek emberek, vagyis testből és szellemből álló lények legyenek. Az embernél alacsonyabb rendű élet lehetőségét máshol kizárni nem lehet, de lévén az emberiség az első emberben, Ádámban egyetlen egy valami, amely a kegyelmi rendbe és a bűn után a megváltás révén az Isten-ember egységbe van emelve, embert Szent Tamás szerint csak a földön találunk. E teológiai igazságoktól vezéreltetve Szent Tamás észérvekkel jogosan következtet arra, hogy az egész természet mint ilyen a teológiailag már igazolt ember-középponthoz van rendelve. Különböztetve ezt az ész-következtetést kiegészíti saját korának természetszemléletéből fakadó meglátásokkal is. Ezek: 1. csak egyetlen világrend létezik (Sum. Theol. I. 47. 3. 1.); 2. az emberlakta föld a világmindenség középpontja (Opusc. 22. ad mag. ord. 16.); 3. minden kozmikus és biotikus mozgás a föld körül és a földön az emberért van (Sum. c. Gent. 4. 97.; Opusc. 22, 36.). Ma erre a három természetszemléleti elemre átértékelt értelemben hivatkozni a modern természettudományok fényében talán nem is hangzik idegenül, mert ma azt valljuk, hogy bolygórendszerünk különleges helyet foglal el a világmindenségben, földünk sajátos helyzettel rendelkezik a bolygórendszeren belül, végül, a biológia és a fejlődéstörténet az ember egyedülállóságát bizonyítják az élőlények között.

Ebből az érvelésből kiindulva szerkeszti meg Szent Tamás a keresztény emberképet. Először is igénybe veszi a görög bölcselet tanítását, amelynek rövid foglalata a pithagoreusoknál úgy hangzott, hogy az ember „mikrokozmosz”, vagyis az egész teremtett világnak lekicsinyített mása. Ezt a gondolatot továbbépítve a kinyilatkoztatás említett igazságai alapján egyszerűen világközpontiságot tulajdonít az embernek. Szerinte az ember elméleti és gyakorlati értelemben a „természetnek a közepe”, mert mint testi-szellemi lény összekötő az anyagi és szellemi világ között, és mint értelemmel és akarattal rendelkező cselekvő valóság egyúttal összefoglalója, egységbe-teremtője az egész világmindenségnek. Egyszerűen lenyűgöző, ahogyan a nagy teológus ezt az egységbeteremtést dinamikus mivoltában felvázolja: az emberi értelem megismerésképesége és az emberi akarat törekvés- és megvalósításpotenciálja a végtelenbe nyúlnak. Az ember a „quodammodo omnia”-ra irányul, vagyis a sajátos kifejezés szerint az ember mindenné tud válni: az emberi megismerés és az emberi akarat az egész világmindenséget magába fogadhatja. Szent Tamás ezzel a teljes valóságot átfogó szellemi és lelki dinamikával az emberből valóban egyedülálló kozmikus lényt csinál: az ember értelme és akarata birtokában világközpontiságra van rendelve.

Elrendeltség fennálló és megismerhető rend nélkül nem lehetséges. A rendnek csak akkor van értelme, ha végső elrendező célgondolat hatja át. Szent Tamás nem lenne teológus, ha nem kutatna ismét a kinyilatkoztatás és a természetes ész eszközeivel a rend mibenléte, értelme és célja után. A teológus gondolkodásában csak az Isten létezésének tényéből indulhat el, és Szent Tamás teológiai nagysága éppen abban domborodik ki, hogy az Isten valóságának a tényéből a minden teremtett lényre vonatkozó következményeket elméleti és gyakorlati értelemben végiggondolta. Ha az Isten létezik, akkor csak egy rend lehetséges és ez mindennek Istenhez rendeltsége: minden az Istentől és az Istenért van. Szent Tamás azonban még mélyebbre megy, megvizsgálja ennek az Istenre irányuló, „theo-centrikus” rendnek a szerkezetét is. Ha a rend célgondolat alapján elrendezett sokaságot tételez fel, akkor ebben a sokaságban, mint egységben tagoltság is szükséges, tehát a világmindenség egyes létvalói egymáskö-

zötti elrendezettségben visszanyúlnak egymáshoz és ebben a tagolt egységben az Istenhez. Szent Tamás ezen elv alapján mondja ki azt a tételt, hogy bár a világmindenséget az Isten saját dicsőségére teremtette, mégis ennek a világnak az irányulása az emberre összpontosul, másszóval a világnak antropocentrikus gravitációja van.

Az ember lényegéből fakadó világközpontiség a keresztény embertan szerint valóban „világfelettséget” biztosít az embernek, és ennek tudatában az egész anyagi világnak, egyelőre a bolygórendszernek a birtokbavétele nemcsak lehetőség, hanem egyszerűen kötelesség és feladat, amelynek teológiai alapja a Teremtőtől biztosított emberi uralom a teremtett anyagi dolgok felett. Ebben az embertanban az ember nem elspiritualizált vagy angyalosított, ég és föld között lebegő tünemény, hanem konkrét fizikai lény, aki az anyag és az élet törvényszerűségei alatt áll, de ebben a „világban-maradásában” mégis több, mint a körülötte lévő valóság, mert az anyagi világot a kezébe tudja venni és szellemi mivoltának a pecsétjével látja el. Még a legegyszerűbb testi munka is mint szellemi tény nyilatkozik meg, mert ok-okozati felismerésen alapszik. Az állat belső mivoltából kifolyólag nem tud gondolkodni; ha erre képes lenne, a ló már régen feltalálta volna a traktort. Szent Tamás embertana az ember és a természet egymáshoz-igazitottságának és egymásra irányuló tevékenységi rendjének a tana.

A múlt század mechanikai világképének egyik következménye az ember-középponti szemlélet kiküszöbölése volt. Ma előrehaladott fizikai és biológiai ismereteink az ember világközpontiségát természettudományosan is alátámasztják. Amit Szent Tamás teológiai rendszere az embernek világi rendeltetéséről megállapított, annak az igazolt természettudományos eredmények nemcsak hogy nem mondanak ellent, hanem azt valóban megindokolják, amikor a saját nyelvükön ezeket mondják: „A természet célja, hogy létrejöjjön az ember” vagy pedig „Az ember a világmindenség meghódítására született”.

Végül, hogy arra a kérdésre is válaszoljunk, mi az emberi lehetőség foka a világűr meghódításában, röviden ezeket mondhatjuk: a fizikai lehetőség kétségtelenül fennáll, a biológiai lehetőség határait nem ismerjük egyelőre, mert a kozmikus sugárzás esetleg jelenthet áthidalhatatlan nehézségeket. Elvi vagy metafizikai lehetetlenséget teológiai okfejtések alapján nem látunk.

GOLGOTHA

*Kegyelt van a számban
és hamu
fejemen. Jön az Úr,
a százszor szépalakú.*

*Kitárja hosszú karjait
s ölel,
beborítja arcom
barna fürtjeivel.*

*Olajos arcára tör
a tövis,
de elbír keresztutat
ötöt is.*

*Illeszkedik a kereszt
alá, hogy vigye,
belekapaszkodik
az ég eresztékeibe*

*és jár a láthatatlan úton
le-föl
és dől a vér
sebeiből.*

*Indokolatlanul kitágul
a melle,
úgy megy
a Golgotha-hegyre.*

*Lépteit viszi az idő
lazán
és hull a vér
az ember igazán.*

*Lép, lép és
szakad,
megkiáltják utóbb
a holló-madarak.*

Gyurkovics Tibor